

Ю. Яновський „Листи з Нюрнберга”. Образ війни в людських документах

Слово Юрія Яновського, яке натхненно звучало в роки Великої Вітчизняної війни, продовжувало літопис його епохи і в післявоєнний період. Художньо осмислюючи героїку боротьби з фашизмом, письменник гостро відчував потребу в освоєнні багатьох проблем, які виникли вже після переможної весни 1945 року. Одна з визначальних рис творів Ю. Яновського на воєнну тематику – це їхній гуманістичний пафос, відповідальність нових поколінь за долю не тільки своєї Батьківщини, але й світової цивілізації, яка позбавилася від найлютішого ворога – фашизму.

Як і інші письменники, Ю. Яновський осмислює і минулу війну, і проблеми повоєнних „трудів і днів” народу. Крім роману “Мир”, він створює цикл „Київські оповідання” (1948), друкує книгу оповідань „Нова книга” (1954), кіносценарій „Зв'язковий підпілля” (1950) та ін. До розповідей про події війни письменник часто вдається з меморіальною метою – зберегти для нащадків свідчення очевидців про всенародний героїзм у битвах проти варварів ХХ століття. Цей засіб письменник використовує як апеляцію до сучасників і їхньої історичної пам'яті.

Про велич народного подвигу, про злочини фашизму перед людством і суд над ними йдеться в „Листах з Нюрнберга”. У нарисах і памфлетах, об'єднаних цією назвою, клекаче гнів і ненависть письменника-патріота до нечуваних звірств фашистів на тимчасово окупованій території України. Автор „Листів” був кореспондентом від України на Нюрнберзькому процесі в 1945-1946 роках, де судили військових злочинців. Він, маючи вже факти злочинів фашизму в Україні, одержав можливість ознайомитись і з суттю людиноненависницької політики Гітлера та його посіпак щодо інших країн і народів. А тому „Листи” є документом, залишеним людству, у яких автор своїм пристрасним письменницьким словом судить зло, виносить безапеляційний смертний вирок фашизмові, його моралі й політиці. „Разом зі мною в зал увійшли мільйони українських людей. Сплундрована німецько-фашистськими загарбниками українська земля підносить свій голос, вимагаючи відплат...!”, – писав Ю.Яновський в одному з нарисів. Вони є справжнім голосом народу-переможця, народу-гуманіста, народу, що відповідає за майбутнє людства. Закликаючи до помсти, письменник одночасно виступає палким гуманістом і не ототожнює фашистських злочинців із німецьким народом. До речі, гуманістичний пафос і віра в необмежені можливості людини, почуття її відповідальності перед історією та

суспільством є визначальною рисою творів українських письменників на воєнну тематику. У цьому ряду стоїть і ім'я Ю.Яновського. У памфлеті „Листи з Нюрнберга” він пише: «... Ми в нашій країні цінимо й шануємо працю. Німець – працюючий. Багато роботи вклав він у свою землю. Працюють усі – старий і молодий. Навіть собака, впряжений тут у візок поруч з людиною, тягне з поля картоплю, брукву. Але німець – фашист – істота „особлива”: він і війну відносить до праці, і конструювання душогубок, і планомірну організацію зон пустелі в загарбаних країнах, і „науку” про масове умиротворення людей, і здійснення змови по загарбанню і пограбуванню світу.

Хай німці працюють на своїй землі. Тільки треба, щоб вони раз і назавжди забули про війну, щоб їх діти не бавилися у війну. Щоб їхні юнаки не горланили йолопських пісень про свою вищість над іншими народами Європи і світу. Щоб їх вчені не робили смертовбивчих експериментів над живими людьми. Щоб їх вчителі виховували не потенціальних окупантів, людоджерів і підсудних, а корисних громадян світу. Щоб їх старики тепер і в майбутньому пам'ятали й передавали внукам огиду до віроломної, загарбницької, бандитської війни...”

Памфлети та нариси з Нюрнберзького процесу засвідчили і про розширення художнього світу письменника, еволюцію його таланту від раннього романтика до потужного критика-реаліста, сарказм і викривальний характер творів якого на цю тему не викликають сумніву. Можна говорити, що участь у Нюрнберзькому процесі спонукала Ю. Яновського й до жанрового урізноманітнення своєї творчості, використання засобів художнього вираження, пізнавальних та емоційних можливостей та узагальнення. У „Листах із Нюрнберга” в новій естетичній якості Ю. Яновський утвердив такий жанр, як памфлет-портрет. Відчуваючи психологічний стан злочинної зграї, яка розв'язала Другу світову війну й тепер сидить на лаві підсудних, письменник дає кожному гітлерівському служачі портретну характеристику, деталізує образ, викликаючи, таким чином, ненависть та огиду до професійних убивць. Цим автор продовжує і свій духовний двобій із фашизмом, із „мерзенною зграєю мерзенних людей”. „Роздивляюся підсудних, – пише Ю. Яновський. Мені шкода, що нема серед них альфонсуватого отамана Гітлера, нема схожого на мавпу Геббельса, нема оберката Гімmlера і нема ненависного ката України Еріха Коха.

Кажуть, що підсудних не можна ображати, це принижує. А чи буде образою звичайна констатація фактів? Адже пика в

Герінга справді бабська, огидна, малоінтелігентна. Адже Штрайхер, теоретик антисемітизму і редактор „Штюрмера”, – справді стара, запаршивіла мавпа, яка вічно щось жує в'ялим і, напевно, беззубим ротом. Адже Заукель, цей автор закону про невільників, організатор насильного вигнання на фашистську каторгу мільйонів радянських людей, в тому числі двох з половиною мільйонів українців, – цей Заукель скидається на облізлого, старого шулера, якого багато разів били свічками, киями й іншими атрибутами нічних ресторанів. Адже в Шіхара – обличчя наркомана і садиста. Адже Функ схожий на старого ідіота.

І взагалі, уявивши собі всю цю компанію в залі засідань німецького кабінету в ролі райхміністрів, мимоволі подумаєш: який малопрезентабельний вигляд.

Два колишні фельдмаршали сидять на лаві підсудних – Кейтель та Йодль. Третій маршал – липовий – Герман Герінг. Йодль і Кейтель розуміють, чим пахне така лава. Кейтель нагадує старого вовка. Він іноді озирається, тьмяна посмішка раптом з'являється на його губах, коли згадують про його роботу, коли говорять про те, як методично, цілеспрямовано, винахідливо готувалася й пускалася в хід фашистська машина війни. Герінг не так володіє собою, як Кейтель. Він метушиться, озирається, хитає головою, усміхається, щось пише, вдає, ніби не помічає зашморгу, що чекає на нього”.

Влучні портретні характеристики дані й іншим воєнним злочинцям, що засвідчує про глибоке знання письменником психологічного стану цієї злочинної напівграмотної зграї, що розв'язала війну на винищення людства. Ці живі замальовки з натури не втратили свого значення й сьогодні, бо в них відбилися загарбницькі характери людей, здатних в ім'я фашистських ідей знищити світову цивілізацію. Тож автор і стверджує, що „викорінення фашизму на землі тільки починається, а не закінчується Нюрнберзьким процесом, що після нього повинні вжити інших заходів, бо людство не може засівати поле пшеницею, спершу не викинувши геть будяк, осот, блекоту і не розоривши на полі кубла гадюк”.

У „Листах із Нюрнберга” письменник викриває звиряче обличчя фашизму, засуджує війну не тільки від власного імені та українського народу, але намагається це зробити від імені представників інших націй. Адже війна була світовою та принесла немало горя не лише народам Європи, але й інших континентів. Наприклад, в оповіданні „Путь у Францію”, написаному під враженням свідчень на Нюрнберзькому процесі в'язнів фашистських концтаборів, письменник устами француза

Анрі-Жака засуджує нацистську політику винищення народів світу. Після визволення в'язнів із концтабору в Померанії, Анрі-Жак поспішає додому, до хліборобської праці. „Він вирвався на волю, наче птах із клітки – кострубатий, худий, із серцем, що завмирало від простору, – пише Ю. Яновський. – Жодної хвилини не погодився лишатися в таборі, тільки-но ворота розчинялися навстіж і есесівці з каральної вишки забралися геть. Який п'яний простір навкруги! Хай прокляті будуть німецькі слова – „гальт“, „цурюк“, „тог“! Набрати повітря повні легені й летіти... Вимахуйте, крила, співай, горляно, – він вільний... Він схопив тачку, до якої звук за три роки, жбурнув на неї сьакі-такі манатки, додав продуктів, почепив на дротині маленький французький прапорець і під регіт та привітальний свист викотив за ворота”.

Отже, бачимо, що голос письменника зливається з голосом мільйонів в'язнів фашистських концтаборів, які незримо заповнювали залу процесу й судили війну, Гітлера та його компанію.

Ідеться в „Листах” і про те, як намагалися виправдати себе воєнні злочинці, применшували свої „заслуги” перед фюрером. Але документи, факти й живі свідки не залишали їм надії на помилування. Гостро засуджуючи таку поведінку верховодів Другої світової війни, зокрема Герінга, Юрій Яновський писав: „Змиршавілий фабрикант агресивної війни ніяк не хоче зрозуміти, що його шакаляча пісня не зможе вплинути на результат справи: жити йому лишилося недовго. Яка зухвалість, ідіотизм або цілковита відсутність почуття гумору потрібні, щоб доводити тепер, що він, Герінг, „ніколи не хотів агресивної війни і все робив, щоб її уникнути”, він „готував озброєння”, бо... дуже хотів миру. Він заперечує, що готував загарбницьку війну.

Яким треба бути циніком, щоб тепер заявити, що він, Герінг, був, як і всі, страшенно вражений фільмом про німецькі концтабори, що він, Герінг, хоч і є засновником таборів, але зовсім для іншої мети, це поганець Гімmlер перейняв у нього табори з 1934 року, і він, Герінг, не мав уявлення, що в них таке робиться!”

Про криваві сліди гітлерівців – людей без совісті і честі, – які вони залишили на українській землі, письменник розповідає і в листах під назвою „Памфлет на екрані”, „Почуття батьківщини”, „Селянське весілля на Україні”, „Слово живих”, „Кров і честь”, „Свідок Геринг” та ін. Усі вони є гнівним осудом і вироком війні з нелюдським обличчям, яку розв'язали в ХХ столітті фашисти.

Письменникові не байдуже, як оцінять перемогу над фашизмом наступні покоління. Можливо, хтось щось забуде, не згадає, але вчитель у ХХІ столітті, за словами автора, „не пройде мимо документів і матеріалів Нюрнберзького процесу. Концентрація документів, фактів, свідків, науково проведена фіксація злочинів німецького фашизму – все буде слугувати не одне століття джерелом достовірних фактів і справедливих висновків. Міжнародна демократія вперше в історії людства сказала своє слово про злочинну загарбницьку війну, про нехтування законів війни, про воєнні злочини по відношенню до мирного населення цілих країн і континентів”.

У листі „Совість світу” Ю. Яновський посилається на промову головного обвинувача від Радянського Союзу А. Руденка. Ця промова викликала велике враження в присутніх. У ній наведено страшні цифри знищення людей, зруйнованих міст і сіл, розкрадання культурних і матеріальних цінностей... Закінчив свій виступ А. Руденко такими словами: „В ім'я священної пам'яті мільйонів невинних жертв фашистського терору, в ім'я зміцнення миру в усьому світі, в ім'я безпеки народів у майбутньому, – ми виставляємо підсудним повний і справедливий рахунок. Це рахунок всього людства, рахунок волі і совісті миролюбивих народів. Хай відбудеться правосуддя!”

І правосуддя відбулося! На жаль, не над усіма злочинцями. Пригріті урядами інших країн, деякі з них до самої смерті мріяли про реванш, який так і не відбувся.

Про війну і проти війни в українській літературі написано немало. Упродовж уже багатьох десятиліть ця тема не старіє. Письменники ще з більшою художньою яскравістю відтворюють героїку війни, розповідаючи не лише про подвиги, але й досліджуючи джерела нездоланності народу, його могутню фізичну та духовну силу. У цьому рядку стоять також художньо-документальні твори Ю. Яновського, які й сьогодні є зразком антивоєнної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Слово і подвиг. Збірник. – К., 1965.
2. Яновський Ю. Твори в 5-ти томах. – К., 1958-1959. – Т. 1, 2.
3. Дяченко О. Подвиг народу. – К., 1984.
4. Штонь Г. Становлення нової людини і літературний процес. – К., 1978.
5. Острик М. Юрій Яновський // Юрій Яновський. Оповідання. – К., 1984.
6. Історія української літератури у 8-ми томах. – К., 1971. –

T. 7, 8.